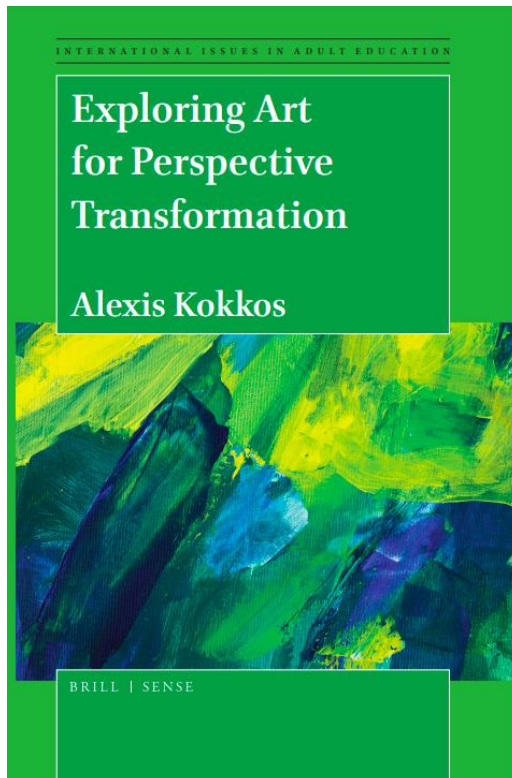

Book Review

Exploring Art for Perspective Transformation

by Alexis Kokkos

In his new book, published in 2021 in Brill/Sense editions, Alexis Kokkos focuses on the importance of aesthetic experience for the development of learners' critical reflection and the transformation of meaning perspectives. The book includes twelve chapters, among which the last one involves the author's concluding reflection on the ideas presented in the book as well as on his method titled *Transformative Learning through Aesthetic*

Experience (TLAE).

The first seven chapters of the book, constitute its first part and are dedicated in the review of the fundamental theoretical perspectives that refer to aesthetic experience as a means for the attainment of the learners' transformation. Even from the beginning of their reading, the reader understands that the author had chosen to focus on the learning for change theories. The author is distanced by approaches that regard the informative form of learning and focuses on the transformative aspect. Moreover, he analyzes critically the basic theoretical approaches of learning through the art. Again, he states two different perspectives: the first emphasizes on the use of art for the enhancement of the learners' thinking and cognition, while the second one connects aesthetic experience with the learning for change. This 'knowledge' journey takes us back to the past, in Aristotle's *Poetics*, whom the author studies and associates to learning for change. Other stations of this journey involve the ideas of Dewey, Greene, Frankfurt School, Freire, Gardner, Gramsci, Critical Pedagogy, Perkins, as well as the ideas of radical museum education.

The second part of the book consists of five chapters, within which the method *Transformative Learning through Aesthetic Experience* is presented. The method involves engaging learners in exploring works from fine arts, literature, theatre, cinema and music with a view to promoting critical reflection on one's potentially problematic perspectives. The author underlies the idea that aesthetic experience constitutes an important aspect of emancipatory learning both for adults and younger learners and could be applied to all learning fields.

The teachers and educators who apply the method would finally act as political activists, according to Mezirow terminology. As the author states, they take up a challenging role. Often the conscious reconsideration of their own social, ethical and philosophical points of view, as well as their aesthetic preferences, is necessary.

Subsequently, the stages of application that the method involves are presented along with specific examples per stage. Among the most interesting parts of the book, in my opinion, is the chapter that includes an holistic presentation of three different examples of the method *Transformative Learning through Aesthetic Experience*, along with the chapter that refers to teachers and adult educators trainings on the method.

Finally, in the Appendix, the reader may find the application of the method with the use of films, literature and music.

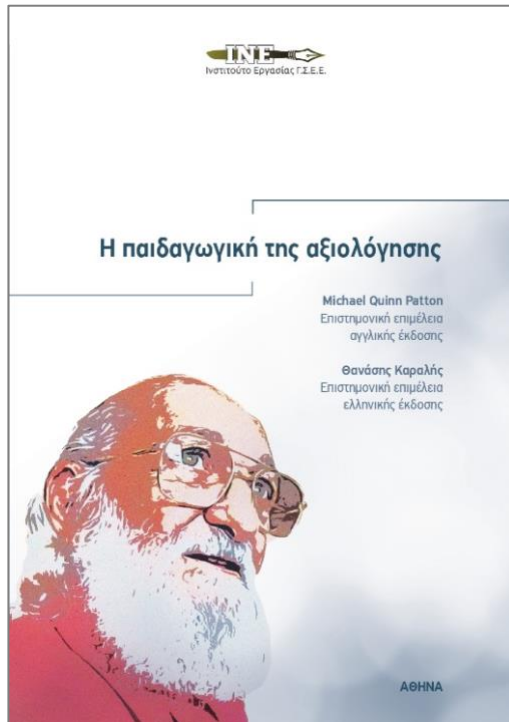
It is an important book, which enriches the international research and literature of transformative learning, while proposing a well-structured and holistic method as regards the use of art in education.

For further details on the book please see here <https://brill.com/view/title/59804>

Danae Vaikousi

Professor of Psychopedagogy in ASPETE

Βιβλιοπαρουσίαση

Ένα βιβλίο για το έργο του P. Freire, εκατό χρόνια από τη γέννησή του

Η παιδαγωγική της αξιολόγησης

Patton, M.Q. & Καραλής, Θ. (Επιμ.) (2021)

Αθήνα: Ινστιτούτο Εργασίας – ΓΣΕΕ

Ήδη ο τίτλος του βιβλίου είναι μια πρό(σ)κληση. Η πρό(σ)κληση γίνεται μεγαλύτερη όταν ρίξουμε μια ματιά στα περιεχόμενα. Η πρωτοτυπία των εργασιών που περιλαμβάνονται ξαφνιάζει τον Έλληνα - και όχι μόνο - αναγνώστη. Συνδέεται η

παιδαγωγική του Freire με την αξιολόγηση της εκπαίδευσης; τι σημαίνει παιδαγωγική της αξιολόγησης και πώς εφαρμόζεται;

Η έκδοση αυτού του βιβλίου από το Ινστιτούτο Εργασίας της ΓΣΕΕ πραγματοποιείται προς τιμήν του Paulo Freire, εκατό χρόνια μετά από τη γέννησή του, και αποτελεί μια σημαντική συμβολή στην ελληνόγλωσση βιβλιογραφία τόσο για την ανάπτυξη του προβληματισμού για την αξιολόγηση της εκπαίδευσης, όσο και για την εμβάθυνση στο έργο του. Περιλαμβάνει συνεργασίες στενών συνεργατών του και έγκριτων θεωρητικών της αξιολόγησης με διεθνή αναγνώριση. Ειδικότερα, οι συγγραφείς αναδεικνύουν τις παιδαγωγικές αρχές της αξιολόγησης που διαμορφώθηκαν με βάση το έργο του Freire και παρουσιάζουν τη μεθοδολογία εφαρμογής τους στην εκπαίδευση.

Την έκδοση στην αγγλική γλώσσα έχει επιμεληθεί ο διεθνώς γνωστός Michael Patton, εισηγητής της επικεντρωμένης στην αξιοποίηση αξιολόγησης, και την ελληνική έκδοση ο καθηγητής Θανάσης Καραλής, με σημαντικό ερευνητικό και συγγραφικό έργο στην αξιολόγηση προγραμμάτων εκπαίδευσης ενηλίκων.

Το βιβλίο περιλαμβάνει τα εισαγωγικά σημειώματα των επιμελητών που αποτελούν οργανικά μέρη του βιβλίου και έξι κεφάλαια ενταγμένα σε τρεις ενότητες.

Το σημείωμα του επιμελητή της ελληνικής έκδοσης αναφέρεται στον διάλογο για την αξιολόγηση στη χώρα μας και κυρίως στη ρηχή πρόσληψη της διεθνούς θεωρητικής και ερευνητικής βιβλιογραφίας στο πεδίο αυτό. Επίσης θέτει τρία βασικά ερωτήματα: πρώτον κατά πόσο το έργο του Freire εξακολουθεί να είναι επίκαιρο στο σημερινό κόσμο, δεύτερον ποια είναι η συμβολή των ιδεών του Freire στο πεδίο της αξιολόγησης και τρίτον εάν δεχόμαστε ότι είναι εφικτή σύμφωνα με τον Freire η απελευθερωτική εκπαίδευση σε μια ταξική κοινωνία τότε κατά πόσο είναι εφικτή και μια άλλη αξιολόγηση με την ίδια προοπτική.

Στο σημείωμα του επιμελητή της αγγλικής έκδοσης διευκρινίζεται ο φαινομενικά παράξενος τίτλος του βιβλίου: Ο Patton εξηγεί ότι όπως η παιδαγωγική είναι η μελέτη της διδασκαλίας,

κατ' αναλογία η παιδαγωγική της αξιολόγησης είναι η εξέταση του πώς και τι διδάσκει η αξιολόγηση. Επισημαίνει ότι αυτοί που συμμετέχουν σε μια αξιολόγηση έρχονται αντιμέτωποι είτε με ρητές είτε με υπόρητες παιδαγωγικές αρχές. Η αξιολόγηση είναι πρωτίστως κατά τον Patton μια παιδαγωγική αλληλεπίδραση. Παραθέτει, επίσης ορισμένα κομβικής σημασίας βιογραφικά και επαγγελματικά στοιχεία για τον Freire, που μας βοηθούν να κατανοήσουμε το έργο του: τη φτώχεια και την πείνα που βίωσε στην παιδική του ηλικία, τη φυλάκισή του με την κατηγορία της προδοσίας, την εξορία του και τη δουλειά του στο Αγροτικό Μεταρρυθμιστικό Κίνημα στη Χιλή, την πρόσκλησή του στο Παγκόσμιο Συμβούλιο Εκκλησιών, τη θητεία του ως Γραμματέας Παιδείας στο Σάο Πάολο.

Στο πρώτο μέρος του βιβλίου περιλαμβάνονται δύο εργασίες, του Gadotti, στενού συνεργάτη του Freire, με τίτλο «Η παγκόσμια επίδραση της παιδαγωγικής του Freire» και των Penna - Firme και Stone με τίτλο «Η φρεϊρική παιδαγωγική στην εκπαίδευση του δρόμου: Αποκαλύπτοντας την επίδραση στα παιδιά του δρόμου στη Βραζιλία».

Ο Gadotti αναφέρεται στην κληρονομιά που άφησε ο Freire και στην εκπαιδευτική πολιτική που εμπνέεται από τις αρχές της λαϊκής εκπαίδευσης. Διευκρινίζει ότι οι αρχές της λαϊκής εκπαίδευσης αποτελούν τα θεμέλια της συμμετοχικής διαλογικής αξιολόγησης. Οι Penna - Firme και Stone αναφέρονται στην εμπειρία από την αξιολόγηση εναλλακτικών προγραμμάτων για τα παιδιά του δρόμου. Δίνουν έμφαση στη μεθοδολογία αξιολόγησης και ειδικότερα στην νατουραλιστική - ανταποδοτική αξιολόγηση που χρησιμοποιήθηκε, καθώς και στον τρόπο δουλειάς των «αξιολογητών του δρόμου».

Το δεύτερο μέρος του βιβλίου περιλαμβάνει την εργασία του Patton «Παιδαγωγικές αρχές της αξιολόγησης: Ερμηνεύοντας τον Freire» και την εργασία των Chiana και Ceccon «Η παιδαγωγική διεργασία εφαρμοσμένη στην αξιολόγηση: Μαθαίνοντας από το έργο του Paulo Freire στη Γουινέα Μπισιάου». Ο Patton αντλώντας από το έργο του Freire παραθέτει δέκα παιδαγωγικές αρχές του Freire που θεωρεί ότι σχετίζονται με την αξιολόγηση. Οι Chiana και Ceccon παρουσιάζουν την πενταετή εφαρμογή της προσέγγισης του Freire από το IDAC (Ινστιτούτο Πολιτισμικής Δράσης) στην εθνική εκστρατεία αλφαριθμητισμού ενηλίκων στη Γουινέα Μπισιάου, αξιοποιώντας τις παιδαγωγικές αρχές που εντόπισε ο Patton στο έργο του Freire για την αξιολόγησή της.

Στο τρίτο μέρος περιλαμβάνονται επίσης δυο εργασίες, της Guimarães με τίτλο «Μετασηματίζουσα παιδαγωγική αξιολόγηση: Φρεϊρικές αρχές που εφαρμόστηκαν σε δημόσια σχολεία της Βραζιλίας», και του Fetterman με τίτλο «Μετασηματίζουσα ενδυναμωτική αξιολόγηση και φρεϊρική παιδαγωγική: Εναρμόνιση με μια χειραφετική παράδοση". Η Guimarães συνδέει τις φρεϊρικές αρχές που προσδιόρισε ο Patton με την αξιολόγηση ενός συγκεκριμένου προγράμματος εξ αποστάσεως εκπαίδευσης, που απευθυνόταν σε νέους και ενηλίκους και εφαρμόστηκε με επιτυχία σε δημόσια σχολεία, νοσοκομεία και φυλακές. Ο Fetterman παρουσιάζει την ενδυναμωτική αξιολόγηση και αναδεικνύει την εναρμόνιση της μετασηματίζουσας ενδυναμωτικής αξιολόγησης με την φρεϊρική παιδαγωγική, όσον αφορά την αντιμετώπιση της κουλτούρας της σιωπής.

Συνοψίζοντας, πρόκειται για ένα βιβλίο για την φρεϊρική παιδαγωγική και την αξιολόγηση που έλειπε από την ελληνόγλωσση βιβλιογραφία, σε πολύ καλή μετάφραση και επιμέλεια, που θα πρέπει να μελετηθεί και να συζητηθεί.

Δημήτρης Κ. Βεργίδης

Ομότιμος Καθηγητής Πανεπιστημίου Πατρών

Βιβλιοπαρουσίαση

Πολιτικές Εκπαίδευσης Ενηλίκων και Διά Βίου Μάθησης στην Ευρώπη

Ελένη Πρόκου

Αθήνα: Εκδόσεις Διόνικος, 2020, 217 σελ., ISBN
978-960-6619-94-6

Η παρουσίαση και η κριτική ανάλυση της εκπαιδευτικής πολιτικής που συνδέεται με την εκπαίδευση ενηλίκων δεν είναι μια ιδιαίτερα ανεπτυγμένη διάσταση στην έρευνα του χώρου της δια βίου μάθησης στην Ελλάδα. Και αυτή η διαπίστωση δεν είναι κάτι που πρέπει να μας

ξαφνιάζει. Η εκπαίδευση ενηλίκων παρά το ότι αποτελεί εδώ και χρόνια ένα διακριτό επιστημονικό πεδίο των επιστημών της αγωγής στη χώρα μας, χαρακτηρίζεται ακόμη από την πολυπλοκότητα που παρατηρούμε στα αναδυόμενα πεδία έρευνας. Για παράδειγμα, αρκετές φορές έχει επισημανθεί από διάφορους ερευνητές η χρήση πολλών όρων (π.χ. δια βίου μάθηση, δια βίου εκπαίδευση, εκπαίδευση ενηλίκων, συνεχιζόμενη κατάρτιση, επιμόρφωση, και άλλων παρόμοιων) για να περιγραφούν γενικότερες πολιτικές ή και ειδικότερες πρωτοβουλίες που όλες περιγράφουν στην ουσία μαθησιακές διεργασίες ή και εκπαιδευτικές δράσεις που αφορούν ενήλικες. Αυτό το φαινόμενο δημιουργεί όπως είναι αναμενόμενο μια εννοιολογική σύγχυση που αν και δεν μοιάζει σημαντική, γίνεται πολύ κρίσιμη όταν το αντικείμενο μιας έρευνας είναι οι πολιτικές εκπαίδευσης ενηλίκων.

Από την άλλη πλευρά επειδή η εκπαίδευση ενηλίκων είναι ένα αναδυόμενο επιστημονικό πεδίο είναι μάλλον αναμενόμενο οι ερευνητικές προσπάθειες και άρα και οι σχετικές δημοσιεύσεις (άρθρα, βιβλία, κ.λπ.) να εστιάζουν σε περισσότερο θεωρητικά ζητήματα (π.χ. στη θεωρία μάθησης των ενηλίκων, στην αποσαφήνιση εννοιών όπως ο κριτικός στοχασμός στην ενηλικιότητα) ή σε πολύ πρακτικά ζητήματα (π.χ. στην παρουσίαση και εφαρμογή συγκεκριμένων εκπαιδευτικών τεχνικών). Αυτό το πλαίσιο ερευνητικής παραγωγής και ανάπτυξης έχει ως συνέπεια να μην υπάρχει μεγάλη συζήτηση για ζητήματα που συνδέονται με την διαμόρφωση, την κριτική και την εφαρμογή πολιτικών για την εκπαίδευση ενηλίκων στην Ελλάδα ενώ ακόμη περισσότερο λείπει η συστηματική συγκριτική ανάλυση και άρα η κριτική ανάλυση των σχετικών πολιτικών ιδίως στο πλαίσιο της Ευρωπαϊκής Ένωσης. Αυτό δε σημαίνει βέβαια ότι απουσιάζουν από την ελληνική και διεθνή βιβλιογραφία δημοσιεύσεις που είτε περιγράφουν ή ασκούν κριτική στις διάφορες πολιτικές πρωτοβουλίες. Μια καλή αναζήτηση σχετικών κειμένων σε διεθνή περιοδικά θα μας δώσει αρκετά σχετικά κείμενα που εξετάζουν τις πολιτικές εκπαίδευσης ενηλίκων που αφορούν στη χώρα μας. Σε αυτά τα κείμενα εξετάζεται η γενικότερη ανάπτυξη του πεδίου στην Ελλάδα (βλ. Παπαϊοαννου & Παλιος, 1994· Karalis & Vergidis, 2004· Kokkos, 2008· Koulaouzides, 2018), μελετώνται και αποτιμώνται ειδικότερες πρωτοβουλίες που σχετίζονται άμεσα με την

εφαρμογή συγκεκριμένων αποφάσεων εκπαιδευτικής πολιτικής (βλ. Papastamatis & Panitsidou, 2009· Kokkos, Koulaouzides & Karalis, 2014) ενώ επίσης υπάρχουν άρθρα που συζητάν με κριτικό τρόπο την εφαρμογή πολιτικών εκπαίδευσης ενηλίκων στη χώρα μας (π.χ. Karalis & Pavlis-Korres, 2010· Prokou, 2014). Ωστόσο ο αριθμός των κειμένων που επιχειρεί τη συζήτηση πολιτικών εκπαίδευσης ενηλίκων εφαρμόζοντας συγκριτική μεθοδολογία είναι πολύ μικρότερος (βλ. Prokou, 2008· Koulaouzides & Romano, 2022). Σε επίπεδο βιβλίων οφείλουμε να αναγνωρίσουμε ότι υπάρχει ένα σημαντικό κενό ιδίως σε σχέση με τη συγκριτική συζήτηση των εθνικών και διεθνών πολιτικών. Το κενό αυτό έρχεται να καλύψει σε σημαντικό βαθμό το βιβλίο με τίτλο *Πολιτικές Εκπαίδευσης Ενηλίκων και Διά Βίου Μάθησης στην Ευρώπη*, της καθηγήτριας εκπαιδευτικής πολιτικής Ελένης Πρόκου (Πάντειο Πανεπιστήμιο).

Το συγκεκριμένο βιβλίο αποτελεί καρπό της πολύχρονης και αποκλειστικής σχεδόν ερευνητικής και συγγραφικής ενασχόλησης της συγγραφέως με την εκπαιδευτική πολιτική της εκπαίδευσης ενηλίκων. Η οπτική της Ελένης Πρόκου είναι ιδιαίτερα χρήσιμη επειδή οι ερμηνείες και οι διαπιστώσεις στις οποίες προχωρά στα κεφάλαια του βιβλίου αξιοποιούν τη συγκριτική μεθοδολογία. Έτσι είναι πολύ πιο εύκολο για τον αναγνώστη να κατανοήσει τις ισχυρές επιδράσεις που έχουν στη διαμόρφωση των εθνικών μας πολιτικών οι αποφάσεις και οι κατευθύνσεις που προέρχονται από τους θεσμούς της Ευρωπαϊκής Ένωσης που είναι άλλωστε και ο κύριος (αν όχι ο μοναδικός) χρηματοδότης των πρωτοβουλιών που αναπτύσσονται στο πεδίο της εκπαίδευσης ενηλίκων ιδίως στις χώρες του Ευρωπαϊκού Νότου. Στο βιβλίο γίνεται αρχικά (κεφάλαιο 1) μια προσπάθεια να εξηγηθούν όροι όπως η «διά βίου μάθηση» και η «κοινωνία της γνώσης». Οι όροι αυτοί είναι ιδιαίτερα κρίσιμοι επειδή αποτελούν κεντρικά στοιχεία της ρητορικής που σχετίζεται με την ανάπτυξη του πεδίου στην Ευρώπη. Πρόκειται για όρους που συνδέονται άμεσα με συγκεκριμένες πολιτικές αντιλήψεις για την κοινωνική και οικονομική ανάπτυξη και οι οποίοι έχουν επινοηθεί με στόχο να απαλλάξουν τις κυβερνήσεις από την ευθύνη της παροχής ευκαιριών δια βίου εκπαίδευσης, μετακυλώντας την συγκεκριμένη υποχρέωση στους πολίτες οι οποίοι μοιάζει να οφείλουν να φροντίζουν για τη συνεχή (διά βίου) απόκτηση εργασιακών δεξιοτήτων ώστε να ανταποκρίνονται στις ανάγκες της αγοράς εργασίας που διαμορφώνονται από τις μεγάλες επιχειρήσεις και τις πολυεθνικές εταιρείες. Εδώ η κριτική ματιά της Πρόκου είναι σαφώς επηρεασμένη από τις αντίστοιχες προσεγγίσεις σπουδαίων κοινωνιολόγων της εκπαίδευσης ενηλίκων όπως οι Andy Green, Colin Griffin και Peter Jarvis. Το πρώτο αυτό κεφάλαιο προετοιμάζει τον αναγνώστη για μια πιο εμπειριστατωμένη μελέτη της έννοιας της διά βίου μάθησης αλλά κυρίως για τη συγκριτική παρουσίαση των πολιτικών εκπαίδευσης ενηλίκων που επιχειρείται στο αμέσως επόμενο κεφάλαιο (κεφάλαιο 2). Εδώ ο αναγνώστης είναι δυνατό να μελετήσει τον τρόπο ανάπτυξης πολιτικών για την εκπαίδευση ενηλίκων σε τρεις χώρες με διαφορετικό προφίλ οικονομικής και κοινωνικής ανάπτυξης. Από τη μια πλευρά έχουμε το Ηνωμένο Βασίλειο (το οποίο δεν αποτελεί πλέον μέλος της Ε.Ε.) όπου η εκπαίδευση ενηλίκων αναπτύχθηκε και αναπτύσσεται στο πλαίσιο της εθελοντικής συνεργασίας των κοινωνικών εταίρων και όπου το όλο σύστημα παροχής ευκαιριών δια βίου εκπαίδευσης συνδέεται με τις ανάγκες της αγοράς εργασίας. Δεν είναι τυχαίο άλλωστε ότι στο Ηνωμένο Βασίλειο αναπτύχθηκε για πρώτη φορά ένα εθνικό πλαίσιο επαγγελματικών προσόντων (συγκεκριμένα στη Σκωτία, βλ. <https://www.sga.org.uk/>), μια πρακτική πιστοποίησης που σήμερα αποτελεί εθνική πολιτική σε όλες τις χώρες της Ε.Ε. και βέβαια και στη χώρα μας (βλ. <https://nqf.gov.gr/>). Από την άλλη πλευρά έχουμε τη Σουηδία όπου η εκπαίδευση ενηλίκων αναπτύχθηκε στη βάση αφενός της ικανοποίησης των αναγκών της αγοράς εργασίας αλλά σε συνδυασμό με την ανάγκη επίλυσης κοινωνικών ζητημάτων και

άμβλυνσης των κοινωνικών ανισοτήτων. Εδώ βλέπουμε την ισχυρή επίδραση των κοινωνικών κινημάτων αλλά και τη σημαντική συμβολή της τοπικής αυτοδιοίκησης στην παροχή ευκαιριών μάθησης για όλους. Τέλος παρουσιάζεται και η περίπτωση της χώρας μας. Η Ελλάδα σύμφωνα με την Πρόκου, ακολουθεί το «κρατικιστικό» μοντέλο ανάπτυξης που είναι συγκεντρωτικό και εξαρτάται κυρίως από τις χρηματοδοτήσεις της Ευρωπαϊκής Ένωσης.

Μετά από τη συγκριτική αυτή μελέτη, στο τρίτο κεφάλαιο, γίνεται ανάλυση των πολιτικών πιστοποίησης της δια βίου μάθησης στην Ευρώπη. Αυτό το κεφάλαιο είναι σημαντικό για να κατανοήσουμε όχι μόνο πολιτικές που έχουν ήδη εφαρμοστεί και στη χώρα μας όπως το Εθνικό Πλαίσιο Προσόντων αλλά κυρίως για να κατανοήσουμε τη βάση πάνω στην οποία στηρίζονται πρόσφατες πολιτικές πρωτοβουλίες της Ευρωπαϊκής Ένωσης όπως η ανάπτυξη και εφαρμογή των Ατομικών Λογαριασμών Μάθησης (Individual Learning Accounts) καθώς και οι Μικρο-πιστοποιήσεις (micro-credentials). Ο σκοπός της παρουσίασης αυτής δεν είναι περιγραφικός. Η Πρόκου έχει ως στόχο να αναδείξει ότι η επικράτηση των νεοφιλελεύθερων πολιτικών στην Ευρωπαϊκή Ένωση έχει ως συνέπεια την περιθωριοποίηση των παραδόσεων της λαϊκής επιμόρφωσης σε όλη την Ευρώπη και την αντικατάσταση των επιμορφωτικών δράσεων που είχαν ως στόχο την ενδυνάμωση και τον κοινωνικό μετασχηματισμό, με δράσεις επαγγελματικής κατάρτισης με αποκλειστικό στόχο την εξυπηρέτηση των αναγκών της αγοράς εργασίας. Τέλος στο τελευταίο κεφάλαιο (τέταρτο) επιχειρείται μια κριτική ανάλυση των εθνικών πολιτικών για την εκπαίδευση ενηλίκων και ιδίως των νομοθετικών πρωτοβουλιών που προσπαθούν να ρυθμίσουν το πεδίο. Η ανάλυση δείχνει με emphaticό τρόπο τις εθνικές ιδιαιτερότητες των πολιτικών εκπαίδευσης ενηλίκων και ιδίως τον συγκεντρωτισμό του συστήματος. Εδώ πρέπει να επισημάνουμε ότι από την εποχή που γράφτηκε το βιβλίο μέχρι σήμερα οι «προβλέψεις» της Πρόκου για μια ακόμη μεγαλύτερη στροφή σε ένα μοντέλο που προωθεί σχεδόν αποκλειστικά την συνεχιζόμενη επαγγελματική κατάρτιση επιβεβαιώθηκαν με emphaticό τρόπο με τις τελευταίες νομοθετικές πρωτοβουλίες της ελληνικής κυβέρνησης (βλ. ν. 4763/2020) και ενδεχομένως η συγγραφέας θα πρέπει να μας προσφέρει στο μέλλον ένα συμπληρωματικό κεφάλαιο στο οποίο να ερμηνεύονται με τον ίδιο κριτικό και οξυδερκή τρόπο και οι τελευταίες αυτές παρεμβάσεις.

Συμπερασματικά, το βιβλίο *Πολιτικές Εκπαίδευσης Ενηλίκων και Διά Βίου Μάθησης στην Ευρώπη*, καλύπτει ένα σημαντικό κενό στην ελληνική βιβλιογραφία της εκπαίδευσης ενηλίκων και η ανάγνωσή του θα φανεί ιδιαίτερα χρήσιμη σε όσες και όσους μελετούν την εκπαίδευση ενηλίκων είτε στο πλαίσιο μεταπτυχιακών σπουδών ή στο πλαίσιο προσωπικής επαγγελματικής ανάπτυξης.

Γιώργος Κουλαουζίδης

Επίκουρος Καθηγητής Μεθοδολογίας Εκπαίδευσης Ενηλίκων

Ελληνικό Ανοικτό Πανεπιστήμιο

Βιβλιογραφικές αναφορές

- Karalis, T., & Pavlis-Korres, M. (2010). Lifelong learning in Greece: A critical review of policies and institutions. In M.P. Caltone (Ed.), *Handbook of lifelong learning development* (pp. 373–385). New York, NY: Nova Science Publishers.
- Karalis, T., & Vergidis, D. (2004). Lifelong education in Greece: Recent developments and current trends. *International Journal of Lifelong Education*, 23(2), 179–189. doi: <https://doi.org/10.1080/0260137042000184200>
- Kokkos, A. (2008). Adult education in Greece. *Convergence*, 41(2-3), 59–73.
- Kokkos, A., Koulaouzides, G., & Karalis, A. (2014). Becoming an adult educator in Greece: Past experiences, existing procedures, and future challenges. *Andragogical studies. Journal for the Study of Adult Education and Learning*, 2, 95–106.
- Koulaouzides, G. (2018). *Independent national experts' network in the area of adult education/adult skills. Full country report—Greece*. Brussels, BE: Publications Office of the European Union.
- Koulaouzides, G. & Romano, A. (2022). Una Faccia, Una Razza: Similarities, Differences, and Parallels in Adult Education Policy Development in Greece and Italy. *International Journal of Education Policy and Leadership*, 18(1), 1–16. <https://doi.org/10.22230/ijepl.2022v18n1a1203>
- Papaioannou, S., & Palios, Z. (1994). Adult education in Europe: The case of Greece. In A. Kaiser (Ed.), *Handbuch der Europäischen Erwachsenenbildung* (pp. 153–210). Munich, DE: Luchterhand Verlag.
- Papastamatis, A., & Panitsidou, A. (2009). The aspect of “accessibility” in the light of European lifelong learning strategies: Adult education centres—a case study. *International Journal of Lifelong Education*, 28(3), 335–351. doi: <https://doi.org/10.1080/02601370902799143>
- Prokou E. (2008). A comparative approach to lifelong learning policies in Europe: The cases of the UK, Sweden and Greece. *European Journal of Education: Research, Development and Policies*, 43(1), 123–140.
- Prokou, E. (2014). Adult education/lifelong learning policies in Greece in the early 2010s: Influences from European education policy and national practices. *European Education*, 46(1), 34–54.